

Αρχαιογνωσία και Αρχαιολογία στη Μέση Εκπαίδευση

Η Ελληνική Αρχαιότητα: Πόλεμος - Πολιτική - Πολιτισμός
των Δ. Ι. Κυρτάτα και Σπ. Ι. Ράγκου

Ίδρυμα ΣΤΑΥΡΟΣ ΝΙΑΡΧΟΣ & Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών

<https://www.greek->

[language.gr/digitalResources/ancient_greek/history/arxaiotita/page_029.html](https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/history/arxaiotita/page_029.html)

3.4. Την ημέρα εκείνη άρχισαν μεγάλες συμφορές για τους Έλληνες

Το 431 η μεγάλη αναμέτρηση ανάμεσα στη Σπάρτη και την Αθήνα ήταν πλέον αναπόφευκτη. Σαράντα οκτώ χρόνια μετά τη μάχη των Πλαταιών, όταν οι δύο μεγάλες ελληνικές πόλεις είχαν αντιμετωπίσει τους Πέρσες πολεμώντας πλάι πλάι, πολλά πράγματα είχαν αλλάξει· ολόκληρος ο κόσμος έδειχνε να έχει αλλάξει. Το σημαντικότερο ίσως ήταν ότι οι Πέρσες δεν αποτελούσαν πλέον σημαντική απειλή και ότι το Αιγαίο ήταν αδιαφιλονίκητα μια ελληνική θάλασσα.

Οι Σπαρτιάτες παρέμεναν, όπως πάντα, περιορισμένοι, όσο μπορούσαν, στην πόλη τους, χωρίς να διευρύνουν τους ορίζοντές τους και χωρίς να απομακρύνονται από την παραδοσιακή αγωγή, που τους καθιστούσε άριστους πολεμιστές. Ασπίδα τους ήταν η ανδρεία τους στη μάχη και οι Πελοποννήσιοι σύμμαχοί τους. Οι Αθηναίοι, αντίθετα, είχαν επενδύσει στο ναυτικό τους. Ηγεμόνευαν σε μια πολύ μεγάλη συμμαχία και αισθάνονταν κυρίαρχοι των θαλασσών. Με την πολυπραγμοσύνη τους γίνονταν συνεχώς ισχυρότεροι. Κάθε νέο βήμα που πραγματοποιούσαν μείωνε την επιρροή και το κύρος της Σπάρτης. Είχαν αποκτήσει αυτοπεποίθηση σε τέτοιο βαθμό, ώστε αντιμετώπιζαν ακόμη και τους συμμάχους τους με υπεροψία. Σε ορισμένες περιπτώσεις φέρονταν περισσότερο ως δυνάστες και λιγότερο ως προστάτες. Όταν μάλιστα κάποια πόλη επιχειρούσε να αποστατήσει, την υποχρέωναν να συνετιστεί, επιδεικνύοντας συχνά υπέρμετρη σκληρότητα. Οι Σπαρτιάτες και οι σύμμαχοί τους

αποφάσισαν ότι έπρεπε να δράσουν. Εάν αδρανούσαν, η Αθήνα θα γινόταν ακαταμάχητη.

Πριν αρχίσει η μεγάλη σύγκρουση, οι δύο πλευρές μέτρησαν τις δυνάμεις τους και σχεδίασαν τη στρατηγική που όφειλαν να ακολουθήσουν. Ο επερχόμενος πόλεμος δεν επρόκειτο να κριθεί από μία μάχη στην ξηρά ούτε από μία ναυμαχία. Η Σπάρτη δεν κινδύνευε από εισβολή, και η Αθήνα ήταν καλά προστατευμένη από τα Μακρά Τείχη της. Πεδίο σύγκρουσης θα ήταν όλος ο κόσμος όπου κατοικούσαν Έλληνες, από την Ανατολή έως τη Δύση. Γι' αυτό και οι διάφορες πόλεις έσπευδαν να πάρουν το μέρος του ενός ή του άλλου. Τα προμηνήματα του πολέμου δεν συγκλόνισαν άλλωστε μόνο τους Έλληνες αλλά και ένα μέρος των βαρβάρων.

Ο Θουκυδίδης εκτίμησε ότι επρόκειτο για εξελίξεις με παγκόσμιο ενδιαφέρον, που άξιζε τον κόπο να καταγραφούν με κάθε δυνατή σχολαστικότητα. Χάρη στις οξυδερκείς του παρατηρήσεις, είναι γνωστές πολλές από τις λεπτομέρειες του πολέμου. Στην αρχή κιόλας της αφήγησής του ο ιστορικός βάζει στο στόμα του Σπαρτιάτη βασιλιά Αρχίδαμου Β' (περ. 469-427) μια γενική επισκόπηση της κατάστασης: Οι Σπαρτιάτες όφειλαν να συνειδητοποιήσουν ότι ο πόλεμος που αναλάμβαναν ήταν δύσκολος. Για έναν στρατό που μπορούσε να μετακινηθεί κυρίως διά ξηράς, η Αθήνα βρισκόταν μακριά. Επιπλέον, οι Αθηναίοι ήταν άριστα προετοιμασμένοι. Διέθεταν μεγάλο πλούτο (ιδιωτικό και δημόσιο), ναυτικό, ιππικό, όπλα, εφεδρείες και συμμάχους που κατέβαλλαν φόρους. Ακόμη και αν οι Σπαρτιάτες λεηλατούσαν τη γη τους με συχνές επιδρομές, αυτοί είχαν τον τρόπο να προμηθεύονται ό,τι χρειαζόνταν από τη θάλασσα. Η λύση ίσως βρισκόταν στην αποστασία των συμμάχων τους, αλλά, για να επιτευχθεί αυτό, οι Σπαρτιάτες χρειαζόνταν ισχυρό ναυτικό, το οποίο δεν διέθεταν. Εκτός από στόλο, οι Σπαρτιάτες έπρεπε να εξασφαλίσουν νέους συμμάχους, πέρα από τους Πελοποννήσιους, Έλληνες αλλά και βαρβάρους, δηλαδή Πέρσες. Ο Αρχίδαμος κατέληξε στο συμπέρασμα ότι την έκβαση του συγκεκριμένου πολέμου θα καθόριζαν περισσότερο τα χρήματα και λιγότερο τα όπλα. Αυτό ήταν κάτι που έδινε ασφαλώς προβάδισμα στην Αθήνα.

Την ίδια γνώμη είχαν και οι Αθηναίοι. Στην Εκκλησία του Δήμου, όπου πήραν τις αποφάσεις τους, μίλησε, μεταξύ πολλών άλλων, και ο Περικλής. Ο Θουκυδίδης βάζει στο στόμα του μια γενική επισκόπηση της κατάστασης, η οποία επιβεβαιώνει τα λόγια του Αρχίδαμου. Ιδιαίτερο βάρος εμφανίζεται να αποδίδει ο Αθηναίος πολιτικός στην τροφοδοσία και γενικότερα σε οικονομικά θέματα. Στον τομέα αυτό οι Αθηναίοι υπερείχαν από κάθε άποψη. Άλλωστε, όπως εξήγησε, τον πόλεμο τον συντηρούσαν τα αποθέματα, όχι οι αναγκαστικές εισφορές, στις οποίες ήταν υποχρεωμένοι να καταφύγουν οι Πελοποννήσιοι. Σε άλλη ευκαιρία, ο Περικλής, για να εμψυχώσει τους Αθηναίους, απαρίθμησε με ακρίβεια το μέγεθος των αποθεμάτων τους, τον συμμαχικό φόρο, τα ιδιωτικά και τα δημόσια αφιερώματα στους θεούς, τους θησαυρούς των ναών - ακόμη και τον χρυσό στο άγαλμα της Αθηνάς που είχε φιλοτεχνήσει ο Φειδίας. Καμία άλλη ελληνική πόλη δεν είχε συγκεντρωμένο μέσα στα τείχη της ούτε ένα μικρό μέρος αυτού του πλούτου.

Ο Περικλής απέφυγε, όσο μπορούσε, να θυμίσει στους Αθηναίους ότι οι Σπαρτιάτες διέθεταν ένα πολύ επικίνδυνο όπλο: εμφανίζονταν ως απελευθερωτές των Ελλήνων. Οι πάντες γνώριζαν ότι η Αθηναϊκή Συμμαχία είχε εξελιχθεί σε ένα είδος τυραννίας. Αυτό το παραδεχόταν, σύμφωνα με τον Θουκυδίδη, και ο ίδιος. Εάν οι σύμμαχοι δέχονταν τους Σπαρτιάτες ως απελευθερωτές, τότε όλα τα μεγάλα πλεονεκτήματα της

Αθήνας γίνονταν επισφαλή. Ο Περικλής αναγνώριζε ότι η τυραννία ήταν άδικη, αλλά προειδοποιούσε ότι η παραίτηση από αυτή ήταν επικίνδυνη.

Ο Πελοποννησιακός ή Αττικός Πόλεμος, όπως τον αποκαλούσαν οι Πελοποννήσιοι, κράτησε με διαλείμματα 27 χρόνια. Όπως είχε προβλέψει ο βασιλιάς Αρχίδαμος, αυτοί που τον ξεκίνησαν τον κληροδότησαν στα παιδιά τους. Η πρώτη δεκαετία έμεινε γνωστή ως Αρχιδάμειος Πόλεμος, με κύριο χαρακτηριστικό τις εισβολές των Πελοποννησίων στην Αττική. Η λεηλασία της αττικής γης ήταν αναμενόμενη. Οι Αθηναίοι κλείστηκαν στα τείχη τους και απέφυγαν να δώσουν μάχη στο ανοιχτό πεδίο, όπου δεν είχαν ελπίδα να αντιπαρατεθούν με επιτυχία στους Σπαρτιάτες. Όταν έκλεισε ο πρώτος χρόνος του πολέμου, οι Αθηναίοι ανέθεσαν, όπως συνήθιζαν, σε έναν από τους επιφανέστερους πολίτες να εκφωνήσει τον επιτάφιο για τους πολεμιστές που είχαν σκοτωθεί. Ο Περικλής, που ανέλαβε αυτό το έργο, επέλεξε να τιμήσει τους νεκρούς εξυμνώντας τη δημοκρατία της πόλης για την οποία είχαν αγωνιστεί.

Εκείνο που κανένας δεν μπορούσε να φανταστεί ήταν ο λοιμός που έπληξε την πόλη και εξολόθρεψε το ένα τρίτο του πληθυσμού της. Μέσα στον πανικό τους, οι Αθηναίοι αφαίρεσαν από τον Περικλή τη στρατηγία που κατείχε για 15 συνεχή χρόνια, αλλά το 429 τον εξέλεξαν και πάλι στρατηγό. Όμως, για κακή τους τύχη πέθανε από τον λοιμό λίγους μήνες αργότερα. Όπως πληροφορεί ο Πλούταρχος, η εξέλιξη της αρρώστιας του ήταν αργή και με πολλές διακυμάνσεις. Πεθαίνοντας, δεν παινέυτηκε για τις πολλές του νίκες, αλλά επειδή, όπως ισχυρίστηκε, κανένας δεν είχε φορέσει μαύρα εξαιτίας του - εννοώντας ότι δεν είχε προκαλέσει καμία θανατική καταδίκη.

Οι Αθηναίοι δεν υπέκυψαν. Αποκλεισμένοι στην πόλη τους έκαναν διαρκείς επιδρομές με τον στόλο τους στην Πελοπόννησο. Οι ενέργειές τους έφεραν αποτέλεσμα, καθώς οι σύμμαχοι των Σπαρτιατών δεν είχαν τη δική τους ευχέρεια στον ανεφοδιασμό. Το 425 πέτυχαν περιφανή νίκη στη Σφακτηρία, ένα μικρό νησί έξω από την Πύλο, σκοτώνοντας πολλούς και αιχμαλωτίζοντας 292 άνδρες, από τους οποίους οι 120 ήταν Σπαρτιάτες. Η σύλληψη τόσο πολλών οπλιτών μαζί ήταν κάτι πρωτοφανές που πανικόβαλε τη Σπάρτη και έδωσε την ευκαιρία σε πολυάριθμους είλωτες να λιποτακτήσουν. Στην επιχείρησή τους οι Αθηναίοι είχαν στρατηγό τον Δημοσθένη, αλλά το σχέδιο ήταν του Κλέωνα, που εξελισσόταν σε ηγετική μορφή στη θέση του Περικλή.

Οι δύο αντίπαλοι έστρεψαν επίσης την προσοχή τους στη Δύση. Η Σικελία ήταν ένας πλούσιος τόπος που μπορούσε να λύσει το πρόβλημα επισιτισμού των Πελοποννησίων. Οι Αθηναίοι εκμεταλλεύτηκαν τις αντιθέσεις όσων κατάγονταν από τη Χαλκίδα και ήταν Ίωνες με τους απογόνους των Δωριέων και προσπάθησαν να επέμβουν. Αλλά οι κάτοικοι της Σικελίας αποδέχθηκαν τη πρόταση του Συρακούσιου πολιτικού Ερμοκράτη, που τους καλούσε να διαφυλάξουν το νησί για τον εαυτό τους, και κατάφεραν να ενωθούν.

Η αναμέτρηση μεταφέρθηκε στο βόρειο Αιγαίο. Τον στρατό των Σπαρτιατών διοικούσε ο ικανός στρατηγός Βρασίδας, που είχε στρατολογήσει εκατοντάδες απελευθερωμένους είλωτες. Εμφανίστηκε ως απελευθερωτής, με κύριο στόχο την αποστασία των Αθηναίων συμμάχων. Μολονότι διαπίστωσε με έκπληξη ότι οι περισσότεροι δεν ήταν πρόθυμοι να ελευθερωθούν, πέτυχε στρατιωτικές νίκες που

έφεραν σε δύσκολη θέση τους Αθηναίους. Ο ίδιος ο Θουκυδίδης απέτυχε να σώσει την Αμφίπολη, όπως είχε αναλάβει, και τιμωρήθηκε από τους Αθηναίους με εξορία. (Η αποτυχία αυτή του έδωσε την ευκαιρία να ασχοληθεί συστηματικά με το ιστορικό του σύγγραμμά.) Σε μια κρίσιμη μάχη σκοτώθηκαν ο Κλέων αλλά και ο Βρασίδης.

Το 421, εξαντλημένες από τις συνεχείς αναμετρήσεις, οι δύο πλευρές συνομολόγησαν ειρήνη, που ονομάστηκε Νικίειος, επειδή από την πλευρά των Αθηναίων την πρωτοβουλία είχε πάρει ο στρατηγός Νικίας. Δεκαπέντε μόλις μέρες μετά την κύρωση της συνθήκης, ο εικοσιτριάχρονος τότε Αριστοφάνης ανέβασε στα Διονύσια την κωμωδία με τον σημαίνοντα τίτλο Ειρήνη. Σε αυτή ο ποιητής εμφανίζεται καταφανής υπέρμαχος της ανακωχής. Η επιλογή και πραγμάτευση του θέματος της ειρήνης αποσκοπούσαν προφανώς να μεταπείσουν τους φιλοπόλεμους συμπολίτες για τα οφέλη που θα αποκόμιζε η πόλη από την παύση της σύγκρουσης. Οι διαπραγματεύσεις με τους Σπαρτιάτες είχαν ξεκινήσει από το καλοκαίρι του προηγούμενου έτους και, ενόσω ο Αριστοφάνης δούλευε πάνω στην κωμωδία του, η έκβασή τους ήταν ακόμη αβέβαιη. Η επιλογή από τους άρχοντες να παρουσιαστεί το συγκεκριμένο έργο στο αθηναϊκό κοινό σχετιζόταν ασφαλώς με την πολιτική ειρήνης που υποστήριζε ο ποιητής. Ενδεικτικό, πάντως, του πολιτικού κλίματος της εποχής είναι το γεγονός ότι τελικά η κωμωδία δεν κατόρθωσε να αποσπάσει το πρώτο βραβείο, αλλά ήρθε δεύτερη. Όσον αφορά την ίδια τη συνθήκη με τους Σπαρτιάτες, προβλεπόταν ότι κάθε πλευρά έπρεπε να επιστρέψει στην άλλη ό,τι είχε κυριεύσει με τα όπλα. Αυτό σήμαινε ότι κερδισμένη έβγαινε η Αθήνα, αφού διατήρησε τη συμμαχία της.

Παρά τη συνθήκη, οι αναμετρήσεις στο Αιγαίο δεν σταμάτησαν. Το 417, σε μια από τις σημαντικότερες επιχειρήσεις της περιόδου, οι Αθηναίοι υπέταξαν την ουδέτερη Μήλο, την οποία κατοικούσαν Δωριείς. Στις διαπραγματεύσεις, όπως παραδίδει ο Θουκυδίδης, οι Αθηναίοι ισχυρίστηκαν, μεταξύ άλλων, τα εξής:

Από ό,τι μπορεί κανείς να εικάσει για τους θεούς και από ό,τι είναι βέβαιο για τους ανθρώπους, πιστεύουμε ότι και οι θεοί και οι άνθρωποι ακολουθούν πάντα έναν απόλυτο νόμο της φύσης, να επιβάλλουν πάντα την εξουσία τους αν έχουν τη δύναμη να το επιτύχουν. Τον νόμο αυτόν ούτε τον θεσπίσαμε, ούτε τον εφαρμόσαμε πρώτοι. Τον βρήκαμε να ισχύει και τον ακολουθούμε, όπως θα τον ακολουθούν αιώνια όσοι μας διαδεχτούν [...]. (μτφρ. Α. Βλάχος)

Ισχυρότεροι καθώς ήταν, οι Αθηναίοι κατέλαβαν το νησί, σκότωσαν όλους τους ενήλικες και υποδούλωσαν τα γυναικόπαιδα. Στη θέση τους εγκατέστησαν δικούς τους αποίκους. Οι Σπαρτιάτες δεν αντέδρασαν, πιθανότατα επειδή τους ανησυχούσε η εχθρότητα του Άργους.

Ενθαρρυμένοι οι Αθηναίοι, έσπευδαν να αναμειχθούν σε υποθέσεις των Περσών, υποστηρίζοντας την εξέγερση ενός σατράπη. Ο βασιλιάς Δαρείος Β' (423-404), που είχε στο μεταξύ διαδεχθεί τον πατέρα του Αρταξέρξη Α', διαπίστωσε έτσι ότι μια συνεχιζόμενη ουδετερότητα μπορούσε να αποδειχθεί επιβλαβής για τα συμφέροντά του. Η ύποπτος άνακωχή, όπως την αποκαλεί ο Θουκυδίδης, κράτησε έως το 415.

Το 415 οι Αθηναίοι αποφάσισαν ένα παράτολμο εγχείρημα. Με πολύ ισχυρές δυνάμεις οργάνωσαν μια εκστρατεία στη Σικελία. Στο νησί είχαν εκδηλωθεί νέες

αντιθέσεις, που τους έδιναν μεγάλες ελπίδες επιτυχίας. Όπως ισχυρίζεται ο Θουκυδίδης, η πραγματική τους πρόθεση ήταν να κατακτήσουν ολόκληρο το νησί. Εκμεταλλεύτηκαν πάντως την πρόσκληση συμμάχων τους, που τους καλούσαν με πολύ πιο περιορισμένο στόχο. «Εάν δεν μας βοηθήσετε εναντίον των εχθρών μας», ισχυρίστηκαν οι Εγεσταίοι, «τότε σύντομα θα κυριεύσουν το νησί οι Συρακούσιοι, και αυτοί θα σπεύσουν να βοηθήσουν τους ομόφυλούς τους Σπαρτιάτες.» Οι Εγεσταίοι, που δεν ήταν Έλληνες (κάτι που λησμονεί να σημειώσει ο Θουκυδίδης), υπόσχονταν να χρηματοδοτήσουν την εκστρατεία.

Στο διπλωματικό πεδίο οι Αθηναίοι είχαν κινηθεί από νωρίς με δεξιότητα, κερδίζοντας τη συμμαχία πολλών πόλεων. Συνομίλησαν με τους Ετρούσκους, τους Καρχηδόνιους και τους μη ελληνικούς πληθυσμούς της Σικελίας. Οι διαβεβαιώσεις που έλαβαν φαίνονταν πειστικές. Το εγχείρημα προπαγάνδιζε έντονα και ο νέος πολιτικός Αλκιβιάδης, προστατευόμενος παλαιότερα του Περικλή και μαθητής του Σωκράτη. Αφού λοιπόν συζήτησαν το θέμα διεξοδικώς, όλους τους έπιασε σφοδρή επιθυμία να ξεκινήσουν την εκστρατεία. Μαζί με τον Αλκιβιάδη, την ηγεσία του αθηναϊκού στρατού ανέλαβαν ο Νικίας και ο Λάμαχος.

Οι Αθηναίοι διέπραξαν το σφάλμα να ανακαλέσουν, τελευταία στιγμή, τον Αλκιβιάδη. Το βάρος έπεσε έτσι στον Νικία, που δεν ενέκρινε το εγχείρημα. Αλλά το σοβαρότερό τους λάθος ήταν, καθώς φαίνεται, η ίδια η μεγάλη δύναμη που απέστειλαν. Οι σύμμαχοί τους στη Σικελία τρομοκρατήθηκαν και αρνήθηκαν τη βοήθεια που είχαν υποσχεθεί. Η εκστρατεία κατέληξε έτσι σε μια τραγική ήττα από την οποία γλίτωσαν ελάχιστοι. Ο Λάμαχος, ο Νικίας και ο Δημοσθένης σκοτώθηκαν, ενώ ο Αλκιβιάδης άρχισε να προσφέρει τις υπηρεσίες του στη Σπάρτη. Λέγεται ότι οι ελάχιστοι Αθηναίοι που σώθηκαν από τις αποπνικτικές συνθήκες των λατομείων, στα οποία είχαν φυλακιστεί, ήταν όσοι γνώριζαν από στήθους χορικά του Ευριπίδη και προτιμήθηκαν ως οικόσιτοι δούλοι στα σπίτια πλούσιων Σικελιωτών.

Με την ήττα των Αθηναίων στη Σικελία το 413, η μεγάλη αναμέτρηση εισήλθε στην τελική της φάση, που ονομάστηκε από τους μεταγενέστερους Δεκελεικός Πόλεμος, επειδή οι Σπαρτιάτες, με αρχηγό τον βασιλιά Άγη Β' (περ. 427-400), γιο του Αρχίδαμου, ακολούθησαν τις συμβουλές του Αλκιβιάδη: κατέλαβαν και οχύρωσαν τη Δεκέλεια, από όπου απειλούσαν άμεσα την Αθήνα. Η ύπαιθρος ερημώθηκε, ενώ περισσότεροι από 20.000 δούλοι βρήκαν την ευκαιρία να δραπετεύσουν. Ο ίδιος πόλεμος ονομάστηκε και Ιωνικός, επειδή οι περισσότερες συγκρούσεις έγιναν στα ιωνικά παράλια. Για τη διεξαγωγή του και οι δύο πλευρές χρειαζόνταν άνδρες και στόλο. Παρά τα προβλήματά τους, οι Αθηναίοι άρχισαν αμέσως να ναυπηγούν νέα πλοία. Οι Σπαρτιάτες, ωστόσο, διαπίστωναν ότι η μόνη αξιόμαχη δύναμη που διέθεταν ήταν ο στόλος των Συρακουσών. Στράφηκαν έτσι στους Πέρσες, οι οποίοι τους συνέδραμαν οικονομικά με προθυμία. Αλλά με την επιτυχία τους αυτή στερήθηκαν το βασικό ιδεολογικό τους όπλο. Ενώ είχαν αναλάβει να ελευθερώσουν τους Έλληνες από την τυραννία των Αθηναίων, έσπευδαν να παραδώσουν ελευθερωμένες πόλεις στους Πέρσες.

Η κατάσταση στην Αθήνα επιδεινώθηκε ραγδαία. Το 411, ενώ ο στόλος απουσίαζε στη Σάμο, η δημοκρατία ανατράπηκε και τη θέση της πήρε μια καταπιεστική τυραννία τετρακοσίων ανδρών. Οι άνδρες του στόλου αντέδρασαν και ανακάλεσαν τον Αλκιβιάδη, που βρισκόταν ήδη σε επαφή με τους Πέρσες. Στο μεταξύ την τυραννία διαδέχθηκε ένα μετριοπαθέστερο καθεστώς, που βασιζόταν σε 5.000

άνδρες, και σύντομα η δημοκρατία αποκαταστάθηκε πλήρως. Το ναυτικό, που παρέμενε ακόμη στη Σάμο, νικούσε συστηματικά τους Σπαρτιάτες. Ενωμένη πάλι και δημοκρατική, η Αθήνα άρχιζε να ελπίζει. Ο Αλκιβιάδης επέστρεψε στην Αθήνα και εξελέγη στρατηγός, αλλά σύντομα δυσανέστησε ξανά τους Αθηναίους και κατέφυγε στην Περσία, όπου βρήκε τον θάνατο.

Το 406 οι Αθηναίοι, με νέο στόλο που ναυπήγησαν χάρη στη συνδρομή των Μακεδόνων, πέτυχαν μια μεγάλη νίκη στις Αργινούσες. Ωστόσο, παρά την επιτυχία τους καταδίκασαν σε θάνατο τους στρατηγούς τους, επειδή δεν είχαν περισυλλέξει ναυαγούς και νεκρούς. Εκλαμβάνοντας τον πόλεμο ως τρόπο ζωής, οι απλοί Αθηναίοι πολίτες, που διακινδύνευαν συνεχώς τη ζωή τους για την πόλη, απαιτούσαν τον μέγιστο σεβασμό από τους στρατηγούς τους: σεβασμό προς τους ζωντανούς, ναυαγούς και αιχμαλώτους, αλλά και προς τους νεκρούς. Μόνο ο σοφός Σωκράτης είχε το σθένος να αντιταχθεί σε αυτή την ακραία απόφαση. Για τις ανάγκες της ναυμαχίας οι Αθηναίοι είχαν απελευθερώσει ακόμη και δούλους. Αυτό που τους όφειλαν, το διατύπωσε ωραία ο Αριστοφάνης: Στους Βατράχους του, ο Χάρων απαξιούσε να παραλάβει με τη βάρκα του στον κάτω κόσμο δούλους, εκτός από εκείνους που είχαν ναυμαχήσει στις Αργινούσες - οι υπόλοιποι έπρεπε να περιδιαβούν τη λίμνη πεζή. Τέτοιου είδους στράτευση δούλων για τη σωτηρία των δεσποτών τους δεν ήταν συνήθης. Μια ακόμη πιο ακραία περίπτωση είχε συμβεί στην Κέρκυρα, όταν οι δημοκρατικοί πολεμούσαν εναντίον των ολιγαρχικών για τον έλεγχο της πόλης. Και οι δύο πλευρές έσπευσαν στην ύπαιθρο να στρατολογήσουν δούλους, με την υπόσχεση να τους απελευθερώσουν. Οι περισσότεροι δούλοι προτίμησαν, πάντως, να συνταχθούν με τους δημοκρατικούς.

Τον μεγάλο Πελοποννησιακό Πόλεμο έκρινε μια τελευταία ναυμαχία στους Αιγός Ποταμούς. Οι Σπαρτιάτες, με στρατηγό τον Λύσανδρο, συνέτριψαν το 405 τους Αθηναίους, που έχασαν έτσι τον τελευταίο τους στόλο και τους τελευταίους ικανούς άνδρες. Όταν η είδηση έφτασε στο άστυ από τον Πειραιά, κανείς δεν έκλεισε μάτι. Δεν πενθούσαν για τους σκοτωμένους (σημειώνει ο Ξενοφών, που ανέλαβε να συμπληρώσει το ημιτελές αφήγημα του Θουκυδίδη), αλλά τους ίδιους τους εαυτούς τους. Με μοναδική εξαίρεση τη Σάμο, οι πάντες εγκατέλειψαν την Αθήνα, που ήταν υποχρεωμένη να συνθηκολογήσει με τους πλέον ταπεινωτικούς όρους. Το 404, με μεγάλη πλειοψηφία, η Εκκλησία του Δήμου συμφώνησε να κατεδαφιστούν τα Μακρά Τείχη και να προσχωρήσει η πόλη στη συμμαχία της Σπάρτης. Στη θέση της δημοκρατίας την εξουσία ανέλαβαν τριάντα άνδρες, που έμειναν γνωστοί ως Τριάκοντα τύραννοι. Αυτοί διοίκησαν την πόλη με μνησικακία και σκληρότητα, θανατώνοντας περίπου 1.500 πολίτες. Πάντως, έναν χρόνο αργότερα, οι δημοκρατικοί ξεσηκώθηκαν και ανέτρεψαν τους τυράννους. Η νέα δημοκρατία επέδειξε τη μεγαλοψυχία της κηρύσσοντας γενική αμνηστία.

Στη Σικελία, εντωμεταξύ, οι ελληνικές πόλεις είχαν αρχίσει και πάλι τις διαμάχες τους. Οι Καρχηδόνιοι επενέβησαν και επιβλήθηκαν εύκολα. Μοναδική δύναμη ικανή να αντισταθεί απέμεναν οι Συρακούσες. Ενώπιον του κινδύνου, ο στρατηγός Διονύσιος ανέτρεψε τη δημοκρατία και επέβαλε την τυραννία του, που έμελλε να έχει μακρά διάρκεια.

Δημήτρης Ι. Κυρτάτας